

O PISANJU

ŠIMO ŠOKČEVIĆ

Ono što je oduvijek bitno određivalo pojedine književne i znanstvene časopise jest urednička vizija, ali prije svega autori, njihova pisana riječ, tako da su pojedini časopisi njegovali specifičnu školu mišljenja po kojoj su bili prepoznatljivi. Međutim u današnjem vremenu, u vladavini tehnosfere slikotvorno se računa i konstruira nove događaje, a sve se manje misli i piše ljudski. Bit je tehnosfere u fascinaciji estetskim izgledom, ali i u mišljenju koje je po svojoj naravi pogonjeno podacima, proračunato i repetitivno te sve manje ljudsko. Osim toga može se uočiti da »umjetna inteligencija zahvaljujući računanju, planiranju, prevođenju i konstrukciji misli piše brže i učinkovitije od čovjeka«. Stoga se iznova postavlja pitanje: Što je u svojoj biti pisanje, pa tako i znanstveno pisanje? Zašto pisanju pripisujemo viši smisao od same izgovorene riječi? Jesmo li danas uopće svjesni povezanosti mišljenja i pisanja?¹

Ne tako davno promišljanje o toj temi podsjetilo me na nekoliko eseja koje je još u 19. stoljeću napisao poznati njemački filozof Arthur Schopenhauer. Na prvo čitanje ti eseji o mišljenju, stilu, pisanju mogu se činiti vrlo pesimističnima. No to je gotovo općenita percepcija čitatelja kada su u pitanju Schopenhauerova djela. Moram priznati da je to bio i moj prvotni dojam kada sam se susretao s njima. No zanimljivo iskustvo uredničkoga posla koji, među ostalim, uključuje i analizu brojnih rukopisa dovelo me je do zaključka da su Schopenhauereovi uvidi itekako aktualni danas i, što je zanimljivo, nimalo pesimistični, nego vrlo realni. Stoga bih upozorio na nekoliko načela pisanja koja se daju iščitati iz Schopenhauerovih eseja, a potvrdu njihove vjerodostojnosti zadobio sam zahvaljujući uredničkom poslu. Ta načela mogla bi ujedno biti i smjernice za *ljudskije* pisanje danas.

Prvo i osnovno, prije ozbiljnoga pisanja važno je samostalno i sustavno promišljati. Na tom tragu, Schopenhauer ovako kaže:

»Baš kao što najveća knjižnica, kada je neuredna, nije toliko korisna kao što je jedna vrlo umjerena, ali dobro uređena, tako najveći iznos znanja, ako nije razrađen vlastitim mislima, vrijedi puno manje nego daleko manji iznos znanja o kojem se više puta i temeljito razmišljalo. Samo univerzalnim spajanjem onoga što znamo i uspoređujući svaku istinu s drugom

¹ O tome više: Ž. PAIĆ, *Neiskazivost – O mišljenju kao pisanju*, Zagreb, 2019.

u potpunosti usvajamo svoje vlastito znanje i ono postaje naša moć. Možemo razmišljati samo o onome što znamo i zbog toga moramo učiti, ali znamo samo ono o čemu smo razmišljali.«²

Na tragu toga citata, može se uvidjeti da je promišljanje ne samo temelj pisanja nego je ono jače i od čitanja jer je čitanje samo »surogat za vlastito razmišljanje«³, kako kaže naš autor. Naime, kad čitamo, mi često dopuštamo drugomu da vodi naše misli. Zato bi bilo dobro čitati samo onda kada ne možemo stvarati vlastite misli o nečemu, što zapravo i nije rijetkost kod najvećih ljudskih umova. Kada je u pitanju samostalno i sustavno promišljanje, Schopenhauer uviđa da postoje tri vrste autora. Prvi su »oni koji pišu bez razmišljanja jer pišu prema sjećanju na temelju uspomena ili izravno prepisuju iz tuđih knjiga. Ova je vrsta autora po njemu najmnogobrojnija. Druga su vrsta oni koji misle dok pišu, oni misle da mogu pisati i moglo bi se reći da je i njih mnogo. Treća su vrsta oni koji su razmišljali prije nego što su počeli pisati; oni pišu samo zato što su mislili te su rijetki.«⁴ Mogli bismo reći da se samo među njima mogu naći oni koji trajno ostaju i postaju besmrtni.

Drugo, osim samostalnoga promišljanja, prije pisanja važno je biti siguran da se ima što za reći. Naime postoje autori koji pišu samo zato da bi pisali. Njih će se vrlo lako prepoznati po tome što oni svoje misli raspredaju koliko god mogu duže te uveličavaju misli koje su poluistinite, pretjerane i neodređene. Schopenhauer će reći da se autorima takvih misli »često sviđa sumrak kako bi izgledali drugačije nego što jesu«⁵. Pisanju tih autora nedostaje »određenost i potpuna jasnoća. Otuda se lako može primijetiti da pišu kako bi ispunili papir.«⁶ No na taj način oni, zapravo, pokušavaju prevariti čitatelja time što se takvi autori pretvaraju da pišu zato što imaju nešto za reći, a u pozadini su često neki izvanjski razlozi njihova pisanja.

Schopenhauer je tu vrlo izravan kada kaže da »u novcu kao da postoji neko prokletstvo, svaki autor postaje loš čim piše radi nekakve koristi«⁷, rekli bismo mi danas radi napredovanja ili, ako je riječ o digitalnim medijima, zbog *klikova* itd. Prava djela, knjige, članci nastaju iz želje da se prenesu smislene ideje. Schopenhauer lijepo zapaža: »Kada se ispravna misao pojavi u umu, ona sama teži za jasnoćom i neće proći dugo vremena da je postigne jer ono što se jasno razmišlja lako pronalazi naj-

² A. SCHOPENHAUER, *O estetici, učenosti i knjigama*, Zagreb, 2020., 93.

³ *Isto*.

⁴ *Isto*, 106.

⁵ *Isto*, 105.

⁶ *Isto*.

⁷ *Isto*.

prikladniji izraz. Sve ono što je čovjek u stanju misliti može se uvijek izraziti jasnim, razumljivim i nedvosmislenim riječima.«⁸ Autori koji sastavljaju teške, nejasne, zapletene, dvosmislene rečenice zasigurno ne znaju što žele reći; imaju samo nejasnu svijest koja se tek bori kako bi postala misao. Često, zapravo, žele od sebe i drugih skriti činjenicu da oni, zapravo, nemaju ništa za reći i tu je Schopenhauer u pravu: Zar bi se, zaista, netko tko ima nešto za reći trudio govoriti nejasno? Znamo da je jednostavnost uvijek bila znak ne samo istine nego i genijalnosti. Zato će svaki dobar autor nastojati svoje misli izraziti što je moguće čistije, jasnije, sigurnije i kraće.

Time dolazimo i do trećega načela, a ono uključuje važnost izgradnje vlastitoga stila pisanja. Prema Schopenhaueru, stil pisanja jest »fizionomija duha«⁹, moglo bi se reći nekakav osobni potpis ili pečat svakoga autora. Upravo u stilu nečijega pisanja možemo vidjeti je li autor samostalno promišljao o tome što želi reći i ima li što za reći. Stil dobiva ljepotu od misli koje izražava, tako da je stil svojevrsna silueta misli. Zato pravi autori nikada ne teže tomu da njihove misli postanu lijepe pomoću stila i oni ne oponašaju tuđi stil. Oponašati tuđi stil jednako je kao i nositi masku. Maska, koliko god bila lijepa, ona će, ipak, jer je maska, znači nešto beživotno, uskoro postati nepodnošljiva, a zapravo i najružnije živo lice bolje je od maske. Postavlja se pitanje zbog čega onda pojedini autori oponašaju tuđi stil i/ili ne pišu onako kako misle.

Schopenhauer kaže da je to zato što ti autori sumnjaju da bi njihov rad tada mogao izgledati »glupo i jednostavno«.¹⁰ No je li to baš tako? To, zapravo, uopće ne mora biti tako zato što bi takav stil pisanja još uvijek bio nešto. Drugim riječima: »Kada bi oni pošteno počeli raditi svoj posao i kada bi ono malo i obično što su zaista pomislili htjeli jednostavno priopćiti, onako kako su mislili onda bi ih se još moglo čitati i bili bi, u sferi koja im je primjerena, čak i poučni. Umjesto toga oni se nastoje prikazati poput onih koji su puno više i dublje mislili od njih«, ističe Schopenhauer.¹¹

Kako prepoznati takav stil? Taj je stil djelomično sličan autorima koji pišu, a nemaju što za reći. Stoga oni izražavaju ono što žele reći neprirodnim, novostvorenim riječima (koje čak i nisu u duhu jezika kojim taj autor piše), razvučenim rečeničnim sklopovima koji kruže oko misli i skrivaju je. Kaže Schopenhauer, »htjeli bi je tako ukrasiti da izgleda učeno ili dubokoumno, kako bismo pomislili da u njoj ima puno

⁸ *Isto*, 131.

⁹ *Isto*, 122.

¹⁰ *Isto*, 125.

¹¹ *Isto*.

više toga nego što trenutno primjećujemo«¹². Takva nastojanja temelje se na »nemurnoj težnji da se prodaju riječi za misli, na neki novi način i s pomoću nekih novih ili nekom novom smislu upotrijebljenih izraza, izvrtanja fraza i pravljenja novih kombinacija kako bi se stvorio dojam da imaju duha i time nadomjestilo ono njihovo siromaštvo koje se bolno osjeća«¹³. Oni trivijalne pojmove nastoje zamotati u otmjene riječi, a sasvim obične misli odijevaju u najneobičnije, najodabranije, najpreciznije i najrjeđe fraze i izraze. Njihove rečenice su uvijek nadmene i pompozne«, veli Schopenhauer.¹⁴ Takvi autori, koje obilježava pretenciozni i usiljeni stil, uvijek rado oblače na sebe što upadljivije stilsko odijelo jer im je važno da ih se ne zamijeni za svjetinu i s njom pomiješa, opasnost kojoj se pravi gospodin autor ne će izložiti čak i onda kada je u najlošijem odijelu.¹⁵

Kao četvrto, nesumnjivo važna je i izvornost kod pisanja. Tu uvijek treba biti svjestan razlike između predmeta i oblika pisanja.¹⁶ Ako je neko djelo poznato, uvijek treba vidjeti je li to zbog predmeta ili zbog oblika. Prema Schopenhaueru, »potpuno obični ljudi i oni bez duha mogu na temelju predmeta napisati vrlo važne knjige kada je predmet samo njima bio pristupačan, na primjer, opisi dalekih zemalja, rijetkih prirodnih pojava, eksperimenata i povijesnih događaja kojima su oni bili svjedoci ili su uložili dosta vremena i truda kako bi istražili uzroke i pomno ih proučili«¹⁷. No u tekstovima kod kojih je bitan oblik, »jer je predmet dostupan ili čak vrlo dobro poznat svakome, gdje djelu dakle može pružiti vrijednost samo suština misli o tom predmetu, tu je samo eminentan um sposoban stvoriti nešto vrijedno čitanja. Ostali će uvijek misliti samo ono što može i svatko drugi misliti.«¹⁸

Peto, važno je poštovati čitatelja, njegovo vrijeme i njegov intelekt. Vidjeli smo da pretjerana upotreba kompliciranih riječi predstavlja, zapravo, težnju da se siromaštvo misli sakrije iza obilja riječi. Zato Schopenhauer naglašava važnost supstancije, jasnoće i – u onom egzistencijalističkom duhu – autentičnosti kod pisanja. Drugim riječima, jasno, precizno, učinkovito i jednostavno pisanje koje uzima u obzir čitateljevo vrijeme i njegov intelekt. Pisanje nije samo puki izričaj vlastite osobnosti, nego je čin kojemu je svrha učinkovita komunikacija. Pozornost čitatelja jest privilegija, ne i autorovo pravo. Vidjeli smo da je jedno od ključnih pravila dobrog

¹² *Isto*, 124.

¹³ *Isto*.

¹⁴ *Isto*, 129.

¹⁵ *Isto*, 130.

¹⁶ *Isto*, 112.

¹⁷ *Isto*, 111.

¹⁸ *Isto*.

stila da se ima što reći, da se tamo gdje je to moguće misli poput velikih umova, ali i govori istim onim jezikom kojim i svi drugi govore. Važno je poštovati čitatelja na način da mu ne trošimo vrijeme ispraznim i nevažnim sadržajem. Stoga bi autori trebali davati prednost kvaliteti nad kvantitetom i osigurati da je njihovo pisanje smisleno i vrijedno čitatelju.

I šesto, bitan je i naslov rada. Naime ono što je adresa na pismu, to je naslov neke knjige ili članka, koji treba odražavati sadržaj o kojem je riječ. Dobro osmišljen naslov, osim što precizno reflektira sadržaj, ima snagu privući čitatelja da čita knjigu ili članak. Schopenhauer je bio izričito protiv pompozni naslova koji mogu na prvu privući čitatelja, ali jednako tako mogu i dovesti do razočaranja čitatelja kada shvati da knjiga ili članak nije u skladu s naslovom. Koliko bi tek Schopenhauer bio razočaran današnjim *clickbaitovima*!

Na koncu, vratit ću se na početak, odnosno na prvu smjernicu za *ljudskije* pisanje, a to je promišljanje kao preduvjet i ono što prethodi pisanju. Zašto danas imamo sve manje dobrih autora? Martin Heidegger u jednom pismu koje upućuje svojoj supruzi kaže ovako:

»Ono drugo nerazdvojno od moje ljubavi prema tebi i od mojega mišljenja teško je iskazati. Nazivam ga erosom, najstarijim bogom prema Parmenidu. Zamah krila toga Boga dodirne me svaki put kada u mišljenju napravim važan korak i kada se usudim uputiti ondje gdje nitko nije kročio. Dodiruje me možda i snažnije i potresnije od svega drugoga kada ono što dugo slutim moram prenijeti u područje iskazivoga i kada ono kazano još dugo mora biti u samoći. Biti u potpunosti sukladan tomu, a ipak zadržati ono svoje, slijediti let, a ipak se sretno vratiti, oboje provoditi kao jednako važno i podudarno, to je ono na čemu olako padam i tada skliznem ili u puku senzualnost ili pukim radom pokušavam iznuditi ono što se iznuditi ne da.«¹⁹

Heidegger je tim citatom, zapravo, rekao sve. Mi danas imamo sve manje dobrih autora zato što je današnje mišljenje – mišljenje bez erosa. Kao takvo ono sve više postaje pomalo kukavičko mišljenje koje se sve manje usuđuje kročiti tamo gdje još nitko nije kročio. Ono se pretvara u »puki rad« ili u »puku senzualnost«, jer i ljubav bez erosa samo je puka senzualnost. Eros pokazuje mišljenju put, onaj put kojim još nitko nije kročio i taj isti eros svojim krilima štiti mišljenje da se ono ne pogubi u nepoznatim predjelima i da ostvari svoj cilj, a to je da »razbistri« ovaj svijet.²⁰ Zato je mišljenju eros važan, jer ga eros čini vitalnim i nemirnim i otvara ga

¹⁹ *Briefe Martin Heideggers an seine Frau Elfride 1915-1970*, München, 2005., 264.

²⁰ Više o tome: B.-C. HAN, *Agonija Erosa*, Zagreb, 2020. 49–53.

istinskomu znanju i istinskomu ljudskomu pisanju. Stoga, dragi čitatelji, želim to, prije svega, sebi, ali i svima vama, da nas svojim krilima istine, dobrote i ljepote ne samo dodirne eros nego da nas po potrebi tim istim krilima i išamara kako bismo što istinitije, bolje i ljepše mislili i pisali. To je zalag budućnosti pisane riječi općenito, pa tako i ovoga i svih brojeva časopisa *Diacovensia – Teološki prilozi*.